

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ВАЩУК ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА

УДК 94(44) "15" Франциск I

**РЕНЕСАНСНИЙ ПРАВИТЕЛЬ: ОБРАЗ ФРАНЦИСКА I ВАЛУА ЗА ЙОГО
ОРДОНАНСАМИ ТА СВІДЧЕННЯМИ СУЧАСНИКІВ**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
КОТЛЯРОВ ПЕТРО МИКОЛАЙОВИЧ,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка МОН України,
завідувач кафедри історії мистецтв.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ДЯТЛОВ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
Чернігівський національний педагогічний
університет ім. Т. Г. Шевченка, перший
проректор з наукової роботи, професор
кафедри всесвітньої історії;

кандидат історичних наук, доцент
ЦВАТИЙ ВЯЧЕСЛАВ ГРИГОРОВИЧ,
Дипломатична академія України при МЗС
України, ректор.

Захист відбудеться «14» листопада 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.01 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розісланий «10» жовтня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

А. Л. Пількевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Постать Франциска I Валуа (1515 – 1547 рр.) є непересічною у європейській історії ранньомодерного часу. У діяльності правителя відобразилася вся багатогранність і неоднозначність цієї епохи. Тому цілком закономірно, що світоглядні уявлення Франциска I, які й визначали дії короля, відрізнялися від поглядів середньовічного європейського правителя. Внутрішня і зовнішня політика монарха, а також заходи, вжиті у сфері освіти й культури, були визначені впливом Відродження, тому Франциск I утвердився у світовій історіографічній традиції як ренесансний правитель.

Незважаючи на значущість багатьох починань Франциска I у різних сферах суспільно-політичного життя Франції, серед науковців сформувалися досить суперечливі оцінки короля як особистості та політичного діяча. Дослідники звертають увагу на той факт, що поряд із гуманістичним світосприйняттям та новим ренесансним типом мислення правителя вживався насильницький характер державного управління, що найчастіше виявлявся у взаємовідносинах монарха із впливовими структурами – Паризьким парламентом та університетом.

Піддається критиці й зовнішньополітична діяльність Франциска I. Відзначається нелогічність дій у завоюванні «італійської спадщини», адже більшість військових кампаній, що неодноразово проводив «король-лицар», були безрезультатними. Не менш неоднозначно оцінюється й модерний зовнішньополітичний курс Франциска I, що вирізнявся своєю багатовекторністю та секуляризovanістю.

Такі різносторонні оцінки особистості Франциска I серед дослідників певною мірою визначені контроверсійністю образу ренесансного правителя, що формувався в уявленні його сучасників та знайшов відображення у непоодиноких наративах. Водночас, при дослідженні ордонансів Франциска I, викристалізовується інша грань образу монарха, що є результатом свідомої саморепрезентації короля. Франциск I позиціонує себе як справедливого монарха, покровителя культури і мистецтв, а також робить акценти на сакральності його королівської влади, демонструє себе як владного правителя, воля якого має бути виконана.

Незважаючи на довготривалий інтерес до правління Франциска I багатьох поколінь вчених різних методологічних та національних шкіл, на сьогодні в українській історіографії відсутнє цілісне просопографічне вивчення французького монарха, а отже постать Франциска I потребує комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Суспільства давньої,

середньовічної і ранньомодерної доби та їх цивілізаційна спадщина» (номер державної реєстрації 0116U007146).

Мета роботи полягає у реконструкції образу ренесансного правителя – Франциска I Валуа, створеного самим монархом та його сучасниками в епоху формування абсолютистської держави.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні дослідницькі **завдання**:

- здійснити аналіз історіографії та джерельної бази поставленої проблеми;
- встановити значення підкорення королем Паризького парламенту для саморепрезентації Франциска I Валуа як абсолютного монарха;
- простежити зміну взаємовідносин Франциска I з Паризьким університетом та з'ясувати роль нового освітнього закладу Коллежу королівських лекторів для формування образу ренесансного правителя;
- охарактеризувати образ французького монарха першої пол. XVI ст. за наративами його сучасників;
- визначити нові напрями міжнародних відносин у дипломатичній грі Франциска I, що характеризують його як ренесансного правителя;
- проаналізувати звичай «радісного в'їзду» як засіб зміцнення та сакралізації влади Франциска I Валуа;
- з'ясувати роль образотворчого мистецтва епохи Відродження у процесі моделювання образу Франциска I.

Об'єктом дослідження є постать Франциска I та особливості його правління в умовах формування раннього французького абсолютизму.

Предметом дисертаційного дослідження є створення цілісного просопографічного образу ренесансного правителя, уособленого в персоні французького монарха першої половини XVI ст. – Франциска I Валуа.

Хронологічні межі роботи зумовлюються специфікою дослідження персоналії монарха та охоплюють роки його перебування на троні; тобто нижньою межею визначається 1 січня 1515 р. – дата його вступу на престол, а верхня межа сягає 31 березня 1547 р., що є датою смерті Франциска I Валуа.

Географічні межі дослідження окреслюються територією французького королівства у період правління Франциска I.

Теоретико-методологічною базою дисертаційного дослідження є принципи науковості та історизму. Дотримання принципу історизму уможливило на основі всебічного дослідження джерельної бази розглянути особистість Франциска I Валуа, його внутрішньо- та зовнішньополітичну діяльність у тісному взаємозв'язку з конкретно-історичною ситуацією. Оскільки образ Франциска I розглядається у контексті доволі складної, багатой на суперечливі події епохи, то для ґрунтового та комплексного дослідження теми нами було використано загальнонаукові (аналіз, синтез), загальноісторичні методи (історико-біографічний, проблемно-хронологічний,

історико-генетичний та метод історичної реконструкції), а також залучено міждисциплінарні методи.

Такими загальнонауковими методами, як аналіз і синтез, ми послуговувалися для дослідження всього спектру фактологічного матеріалу. Проте одним із основних методів, задіяних у процесі дослідження образу французького короля, є історико-біографічний метод. Він дозволив не лише реконструювати основні етапи життя Франциска I та створити його цілісну політичну біографію, а й дослідити особливості характеру, моделі поведінки монарха і його сприйняття сучасниками. Також з цією метою нами було залучено просопографічний метод задля історико-біографічного дослідження особистості. Цей метод дозволив, по-перше, вивчити «колективну біографію» оточення короля, що сприяє кращому розумінню його особистості. По-друге, просопографічний метод дає змогу відтворити на основі джерел багатогранний соціально-психологічний портрет правителя та зрозуміти його внутрішній світ.

Проблемно-хронологічний метод, який передбачав розподіл широкої теми дослідження на окремі відносно вузькі проблеми та вивчення їх у хронологічному порядку, дозволив розглянути явища та події, що відбувалися в житті монарха, у часовій послідовності та динаміці.

Для відтворення історичної ситуації у Франції першої половини XVI ст., що є необхідним для формування об'єктивного портрету монарха, використовується метод історичної реконструкції.

При роботі з візуальними джерелами нами було залучено іконографічний метод. Цей метод є незамінним під час аналізу образів та символів фресок галереї Франциска I та оздоблень палацу Фонтенбло. Не менш ефективним іконографічний метод є при вивченні візуалізації традицій та звичаїв ранньомодерної Франції, а саме – «радісного в'їзду» французьких королів у міста. Комплексне застосування зазначених принципів та методів дозволило забезпечити повноту та достовірність висвітлення досліджуваної теми, а також досягти поставленої мети.

Наукова новизна дисертації полягає у таких положеннях:

Вперше:

- в українській історичній науці було здійснено комплексне дослідження постаті ренесансного правителя Франциска I Валуа на основі залучення королівських ордонансів та свідчень сучасників;

- досліджено різні грані образу Франциска I, створеного його сучасниками: від «славетного» та «тріумфуючого Цезаря», Галльського Геркулеса до владного та схильного до жорстокості володаря;

- на основі дослідження наративних і візуальних джерел розглянуто звичай «радісного в'їзду» короля як засіб зміцнення та сакралізації влади Франциска I;

Уточнено:

- значення заходів Франциска I, вжитих ним під час політичного протистояння з Паризьким парламентом та університетом, що були проявом

абсолютистських устремлінь монарха та способом саморепрезентації короля як сильного правителя;

- питання про трансформацію освітньої системи Франції, що відбулася завдяки створенню коллежів та введення нового способу навчання – *modus parisiensis*, що було наслідком змін світоглядних уявлень французького короля.

Набули подальшого розвитку:

- вивчення нових напрямів зовнішньополітичного курсу Франциска I в контексті становлення французької дипломатії;

- дослідження мистецької програми, закладеної у фресках галереї Франциска I, як ефективного інструментарію у процесі створення іміджу короля.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання основних висновків, положень та результатів дослідження при підготовці нормативних та спеціальних курсів з історії раннього нового часу, а також при написанні розділів монографій, підручників, навчальних посібників, присвячених історії Франції першої половини XVI ст., становленню абсолютизму та французькому ренесансному мистецтву. Крім цього, результати дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових розвідок з дотичних проблем.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були представлені у вигляді доповідей та тез на наукових конференціях: 66-й Міжнародній науковій конференції молодих учених «Каразінські читання (історичні науки)» (м. Харків, 26 квітня 2013 р.); II Всеросійській науково-практичній конференції «Культура, наука: проблеми і перспективи» (м. Нижньовартівськ, Росія, 8 лютого 2013 р.); Міжнародній науковій конференції «Ренесансна культура і суспільні практики» (м. Саратов, Росія, 25 – 27 вересня 2013 р.); Першому міжнародному круглому столі «Текст і образ: особливості взаємодії між наративом та візуальністю» (м. Київ, 24 – 25 жовтня 2013 р.); III Всеросійській науково-практичній конференції «Культура, наука: проблеми і перспективи» (м. Нижньовартівськ, Росія, 7 лютого 2014 р.); «Перших Наддніпрянських наукових читаннях: актуальні проблеми історії, археології та етнології» (м. Дніпропетровськ, 11 квітня 2014 р.); V-й Міжнародній конференції «Актуальні проблеми теорії і історії мистецтва» (м. Санкт-Петербург, 28 жовтня – 1 листопада 2014 р.); Другому міжнародному круглому столі «Текст і образ: особливості взаємодії між наративом та візуальністю» (м. Київ, 5 – 6 листопада 2015 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць – 5 наукових статей у фахових виданнях, у тому числі 4 у фахових виданнях (з них 1 стаття у виданні, що входить до науково-метричних баз) і 1 – в іноземному виданні, а також 5 матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури із 280 найменувань (29 сторінок) та 10-ти

додатків. Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінки, з яких основний зміст викладено на 174 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, зазначаються хронологічні межі, формулюється об'єкт та предмет дослідження, визначаються мета і завдання, розкривається наукова новизна, вказується практичне значення дисертації, характеризується апробація результатів дослідження.

У першому розділі **«Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження»** розглядається рівень розробки теми, починаючи з часів Романтизму до поч. ХХІ ст., та її джерельна база.

У підрозділі 1.1 *«Історіографія проблеми»* проаналізовано науковий доробок дослідників різних наукових шкіл, представлений загальними, спеціальними працями та монографіями біографічного характеру, присвяченими постаті Франциска І.

Початок наукового дослідження особи Франциска І сягає епохи Романтизму та представлений роботами Ж. Мішле. В останній чверті ХІХ – першій третині ХХ ст. в історичну науку прийшла позитивістська школа, представники якої приділяли значну увагу політичним процесам. Значний внесок у розробку проблемних питань політичної історії Франції ХVІ ст., у тому числі й політичних аспектів діяльності Франциска І, зробили французькі дослідники А. Лемонньє та Г. Додю.

Низка праць, що в різній мірі висвітлюють окремі сфери життя Франциска І, були створені представниками так званої «Школи Анналів» – М. Блоком, Л. Февром, Р. Мандру, П. Шюню, Е. Ле Руа Ладюри. У дусі історичної антропології здійснено також дослідження історика-медієвіста Е. Канторовича. Кінець століття характеризувався відродженням у французькій історіографії політичної історії. До неї звернулись і представники третьої «Школи Анналів» Ж. Ле Гофф, Ж. Дюбі.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у європейській історіографії сформувалась так звана нова біографістика або «нова біографічна історія». Дослідники життя Франциска І запропонували нові підходи до вивчення його постаті: відійшовши від традиції дослідження суто політичної діяльності, вони звертаються до відтворення особистого життя, оточення, вивчення формування і розвитку інтелектуального та внутрішнього світу. Серед них варто виділити наукові доробки таких європейських дослідників ХХ ст. як Ж. Жаккар, А.-М. Лекок, Р. Кнехт, Л. Буркен, Ж. Бордонов та ін.

Попри значну кількість досліджень, присвячених постаті Франциска І, зацікавленість персоною короля не спадає і до сьогоднішніх днів. Відійшовши від дослідження особи монарха через призму його зовнішньої та внутрішньої політики, сучасні історики продовжують вивчати постать Франциска І. Слід відзначити роботи таких французьких істориків, як А. Жуана, Ф. Ферран, Н. Ле Ру.

Дослідженням іміджевих технологій королівської влади та творення політичних міфів Франції XVI ст. нині займається російська дослідниця І. Я. Ельфанд. В українській історіографії до цієї теми зверталися В. Г. Ціватий та Л. О. Нестеренко.

Сьогодні у рамках міждисциплінарних досліджень почалося більш детальне вивчення особистості правителя та реконструкція його психологічного портрету. Таким чином, проблема конструювання образу ренесансного правителя, персоніфікованого в особі Франциска I, залишається актуальною та потребує додаткових досліджень.

У підрозділі 1.2 *«Джерельна база»* проаналізовано джерела дисертаційного дослідження, репрезентовані різними видами латиномовних та, в основній кількості, франкомовних документів.

Значну частину з них представляють актові документи (ордонанси, едикти, декларації, розпорядження), що були опубліковані у збірнику *«Ордонанси королів Франції. Правління Франциска I»*. Процес формування сильної абсолютистської влади опосередковано вплинув на збільшення розпорядчих документів, що виходили з королівської канцелярії та кількість яких значно перевищила задокументовані законотворчі ініціативи попередніх правителів. Ордонанси Франциска I не лише висвітлюють весь період правління монарха, а й охоплюють різноманітні сфери суспільно-політичного життя королівства, і, відповідно, розкривають участь короля у трансформаційних процесах політичної системи ранньомодерної Франції.

Іншу групу документальних джерел представляють міжнародні договори (союзні угоди та мирні договори), які висвітлюють зовнішньополітичні відносини Франциска I з Карлом V, Папою Римським, Англією та ін. Окрім цього, в ході дисертаційного дослідження залучено офіційне листування Франциска I до маркграфа Бранденбургського Йоакіма, пфальцграфа Рейнської області Луїза та Рішара, архієпископа Триру, а такого листування французького короля з Сулейманом I.

Комплексне дослідження особистості французького короля є можливим завдяки джерелам особового походження, представлених щоденниковими записами та мемуарами Луїзи Савойської, Ніколя Версорі, Невідомого парижанина, Бенвенуто Челліні, Дж. Вазарі, Карела ван Мандера, а також епістолярією – листами Маргарити Ангулемської (Наваррської), Гійома Бюде. Ці наративні джерела окреслюють різні грані постаті монарха.

Для дослідження епохи Франциска I залучено також тогочасні художні літературні твори, які хоча й не дають цілісної інформації про особистість монарха, проте висвітлюють соціально-політичні трансформації у французькому суспільстві XVI ст. Не менш важливими є візуальні джерела, представлені творами видатних італійських, французьких митців, мініатюри та гравюри, що прикрасили тексти рукописів і манускриптів.

У другому розділі **«Образ правителя в уявленні Франциска I Валуа (за королівськими ордонансами, едиктами та деклараціями)»** досліджено

саморепрезентацію монарха, що знайшла прояв у його взаємовідносинах із Паризьким парламентом та університетом.

У підрозділі 2.1 «*Король і Паризький парламент у процесі становлення французького абсолютизму*» з'ясовано, значення підкорення Франциском I Паризького парламенту для формування раннього французького абсолютизму та його іміджу як абсолютного монарха.

Встановлено, що саморепрезентація Франциска I знайшла вираження у королівських ордонансах. Окрім сталих і традиційних звернень Франциска I як «найхристияннішого Короля» і «Божою милістю короля Франції», що наголошують на сакральній природі влади монарха, в його ордонансах та едиктах зовсім по новому прозвучала фраза «бо така наша воля». У цій формулі Франциск I заклав не просто його волевиявлення, а й примус до виконання королівських рішень.

Одним із проявів абсолютистських устремлінь французького короля було прагнення підкорити впливову на той час політичну інституцію – Паризький парламент. Засобами приборкання парламенту, що перманентно проявляв непокору королю, були як розпорядчі акти, так і особливі засідання Паризького парламенту у присутності короля – «*lit de justice*», що зобов'язували реєструвати всі королівські акти, подані на розгляд. Апогеєм цього протистояння стало засідання Паризького парламенту 24 липня 1527 р., на якому король змусив зареєструвати парламент документ під назвою: «Едикт, оприлюднений Малою радою, присутнім президентам Паризького парламенту, що забороняє цьому суду займатися іншими справами, крім правосуддя». Прийнятий документ чітко визначив незалежний від парламенту статус регента Луїзи Савойської, канцлера Франції, а також полегшив процедуру реєстрації королівських актів. У протистоянні з Паризьким парламентом Франциск I проявив себе як вольовий лідер, сильний монарх, що не бажає ділитися владою.

Франциск I, у пошуках шляхів до формування сильної влади, своїми діями та словами (ордонансами, едиктами, деклараціями) створив образ правителя, втіленням якого став він сам. З документів Франциска I постає образ монарха, наділеного сакральною владою, божественність якої ніхто не може піддавати сумніву. Саме цей образ, активно пропагований владою, усталився у свідомості підданих та сучасників короля.

У підрозділі 2.2 «*Взаємовідносини Франциска I з Паризьким університетом*» окреслено образ Франциска I у контексті його взаємовідносин із Паризьким університетом, що традиційно виступав союзником парламенту у всіх конфліктах з монархом.

Проявом опозиційного налаштування схоластичного середньовічного навчального закладу до нового способу управління Франциска I був супротив підписанню та втіленню в життя Болонського конкордату, який безпосередньо торкався та шкодив майновим правам університету. Кульмінація конфлікту, що виражалася у критиці Конкордату та заклику ректора Паризького університету до видавців відмовитися від публікації угоди, припала на 1518 р. Реакцією

короля стали едикти, які провели чітку межу між діяльністю Паризького університету і сферою державного управління.

Король впевнено визначив єдиним напрямом роботи університету навчання і демонстрував підтримку Сорбонні, як потужному науково-освітньому закладу. В той же час він категорично заборонив університету брати участь у справах держави, уряду і поліції. Такі заходи монарха по відношенню до університету були спрямовані на встановлення контролю над усіма впливовими у французькому суспільстві інституціями, що було необхідно для формування абсолютизму, а також задля формування іміджу короля як сильного та авторитетного правителя.

Навмисне ослаблення ролі Паризького університету шляхом створення Коллежу королівських лекторів демонструє волю монарха вивести освіту з-під контролю Сорбонни, в якій домінувала схоластика. Встановлено, що модерні устремління французького короля, його відкритість новому гуманістичному знанню, що він неодноразово демонстрував, були проявом нової світоглядної парадигми Франциска I.

У третьому розділі **«Образ французького монарха за наративами сучасників»** здійснено дослідження особистості короля очима його сучасників на основі комплексу его-наративів.

Підрозділ 3.1 *«Імідж «тріумфуючого Цезаря», «славетного» Франциска I у мемуарах Луїзи Савойської та листуванні Маргарити Наваррської»* інформує, що до створення позитивного іміджу короля долучилися Королева-мати Луїза Савойська та його сестра Маргарита Наваррська.

Репрезентацією думки графині є її щоденник, у якому вона впевнено вимальовувала образ «славетного» та «тріумфуючого Цезаря» короля Франциска I. Луїза Савойська провела аналогію між своїм сином та видатним полководцем і політичним діячем римської держави. Порівняння Франциска I з Цезарем, у свою чергу, ставить в один ряд їх політику, спрямовану на територіальне об'єднання держави, в тому числі за рахунок завоювань сусідніх територій, та зміцнення особистої влади. Також асоціація Франциска з Цезарем підсилює іншу ідею графині – гідності сина титулу імператора Священної Римської імперії. У цілому, образ, створений графинею змальовує портрет цілеспрямованого та амбітного монарха XVI ст., в умовах постсередньовічної трансформації суспільного та політичного устрою.

Інше забарвлення до образу Франциска I додає сестра монарха, Маргарита Наваррська. Вона не вживає емоційних оцінок по відношенню до нього та не прагне ідеалізувати Франциска, натомість її листування періоду мадридського полону короля розкриває більш людську його сторону. Водночас її листи свідчать, що вона сприймає брата по крові, як «батька» – главу держави, до порад якого вона прислуховується і волю якого поважає та виконує.

У підрозділі 3.2 *«Контроверсійність образу короля в уявленні його сучасників»* обґрунтовано, що більш неоднозначним виступає образ Франциска I, вимальований у наративах сучасників, що не входили до найближчого оточення короля.

У творах сучасників короля – мемуарах Бенвенуто Челліні, щоденникових записах члена Паризького парламенту Н. Версорі та Невідомого парижанина постає «інший» Франциск. Цей образ окреслює риси, не висвітлені ні в мемуарах чи листуванні матері та сестри, ні в свідченнях придворних, що були наближені до короля. Стрижнем цього образу є вольовитість у діях та прагнення беззаперечного втілення в життя його королівської волі.

Про це свідчить у своїх наративах член Паризького парламенту Н. Версорі. Адвокат парламенту робить досить обережні дописи щодо правління Франциска I, проте цілком очевидне його неоднозначне ставлення до правителя. Він замовчує гучні конфліктні ситуації, до яких він, як член Паризького парламенту, мав безпосереднє відношення. Це, в свою чергу, може вказувати на обачність у виявах критики щодо монаршої персони, а то й на страх перед гнівом короля, який міг вилитися у конфіскацію майна та страту. Більш інформативним є щоденник Невідомого парижанина, який багатослівно розповідає про репресії, що здійснював король серед підданих, прикладом чого є судовий процес над сеньйором де Сан-Блансе. Автор вимальовує іншу сторону сильного правителя, який заради демонстрації свого авторитету, здатний не лише на примус, а й на насилля. При тому в оповіді парижанина не прослідковуються осуд чи критика дій Франциска I, тобто монарх в його уявленні не виступає тираном. Подібна поведінка французького короля була цілком логічною, адже нові умови ренесансної епохи вимагали й нової моделі управління, що й стали основною детермінантою у формуванні образу Франциска I.

Підрозділ 3.3 «Нові напрями міжнародних відносин у дипломатичній грі ренесансного правителя Франциска I Валуа» вказує, що проявом прогресивного мислення є також зовнішня політика французького короля, яка відзначилася тривалим протистоянням та чотирма війнами з імператором Священної Римської імперії Карлом V.

Результати аналізу зовнішньої політики Франциска I вказують на ігнорування королем традиційних норм, прийнятих у середньовічному суспільстві. Про секуляризацію зовнішньої політики французького монарха свідчать нові напрями міжнародних відносин Франції у першій половині XVI ст. Франциск I поетапно, а подекуди й одночасно вів переговори з протестантськими князями Шмалькальденського союзу, англійським королем Генріхом VIII та заручався підтримкою папського престолу. Проте найбільш резонансними та радикальними були тривалі контакти та союз із османською Портою. Франциск I формує міжнародні відносини Франції, ставлячи на перше місце вигоду для держави та ігноруючи середньовічні стереотипи.

На такі рішучі кроки він пішов не лише заради державних інтересів. Перемога Франції у війні зі Священною Римською імперією була б перемогою Франциска I над Карлом V. Тому король при виборі партнерів йшов на ризик, враховуючи як державні інтереси, так і задля зміцнення власного іміджу та самоствердження як успішного правителя. Саме сильна центральна влада могла гарантувати політичну міць та авторитет Франції на міжнародній арені.

У четвертому розділі «Конструювання іміджу Франциска I як ренесансного правителя засобами звичаїв і мистецтва» доведено, що незамінними інструментами при творенні позитивного іміджу французького короля виступили традиційні церемонії та звичаї, а також образотворче мистецтво, що в період правління Франциска I знаходилися у тісній взаємодії.

У підрозділі 4.1 «Звичай «радісного в'їзду» як засіб зміцнення та сакралізації влади Франциска I» встановлено, що одним із найдієвіших засобів зміцнення та сакралізації влади Франциска I був звичай королівського «радісного в'їзду» («*la joyeuse entrée*»).

Традиційно церемонії «радісних в'їздів» супроводжувалися не лише урочистими заходами, але й музикою та декоруванням місця в'їзду арками, скульптурами тощо.

Наративи сучасників короля свідчать, що Франциск I здійснив велику кількість в'їздів у міста королівства, особливо під час першої половини його правління. Одній із таких церемоній було присвячено твір під назвою «В'їзд Франциска I, короля Франції, в місто Ліон 12 липня 1515 р.». Серед мініатюр манускрипту виділяється одна, що символічно зображує «радісний в'їзд» Франциска I до Ліону напередодні битви при Маріньяно. Автор мініатюри, вдаючись до алегоричних образів (корабля, міфічного коня, палаючого меча, саламандри), красномовно прославляє правлячу династію Валуа та безпосередньо Франциска I. Мініатюра, створена ліонцем під впливом пережитого та побаченого дійства, є свідченням важливого значення подібних традицій у формуванні іміджу носіїв верховної влади. Король шляхом здійснення подібних церемоній, спрямованих на формування культу правителя, а також пропаганди його могутності в літературі та мистецтві зумів досягти зміцнення авторитету та сакралізації його влади.

У підрозділі 4.2 «Сюжети і символіка образів у розписах галереї Франциска I» встановлено, що не менш потужним інструментом у процесі конструювання образу Франциска I, застосованим королівською пропагандою, було образотворче мистецтво.

Запрошені до монаршого двору самим Франциском провідні художники та скульптори, які вже встигли здобути визнання в багатьох європейських країнах, активно розробляли та розвивали мистецьку програму, що несла в собі ідею сильної монаршої влади у Франції. Ця програма знайшла яскраве вираження у фресках так званої галереї Франциска I у палаці Фонтенбло. У цих роботах, незважаючи на завуальованість прямого сенсу, під античними образами звучить тема мужності та доблесті «короля-лицаря», вихваляння його як мецената і покровителя мистецтв. Фреска «Єднання держави» відрізняється від усіх інших ще й тим, що її головним персонажем є сам Франциск I. Автор твору, Россо Фьйорентіно, відходить від використання алегорії та поміщає короля в центр зображеного простору, акцентуючи на ньому максимальну увагу.

Незважаючи на високий мистецький рівень талановитих та на той час відомих у Європі художників, роль королівської ініціативи при створенні цих фресок була вирішальною. Свідчення сучасників, а зокрема Б. Челліні

вказують, що будь-який витвір мистецтва, що призначався для привселюдної демонстрації у палаці Фонтенбло, у проекті попередньо погоджувався з королем. Тому комплекс фрескових розписів, що прикрашали стіни галереї Франциска I був нічим іншим, як продуманою піар-програмою монаршої влади. Розписи галереї Франциска I, будучи своєрідним інструментом пропаганди абсолютизму, транслиують думку про безпосередній взаємозв'язок сильної влади короля з інтенсифікацією процесу формування національної держави.

ВИСНОВКИ

– З'ясовано, що в сучасній історіографії чітко проглядається тенденція до міждисциплінарного вивчення персоналії Франциска I. Відійшовши від дослідження особи монарха через призму його зовнішньої та внутрішньої політики, сучасні історики продовжують вивчати постать Франциска I. Вчені звертаються до аналізу психологічного типу персоналії монарха з урахуванням усіх можливих соціокультурних чинників, що впливали на його особистість. Встановлено, що в українській історіографії відсутнє цілісне просопографічне вивчення французького монарха, тому постать короля потребує додаткових досліджень. Джерельна база дисертаційного дослідження репрезентована двома основними видами джерел – письмовими та візуальними. Письмові джерела представлені документальними (включають актові документи, міжнародні договори, офіційне листування) та наративними (мемуари, щоденники, епістолярії) джерелами, а також художніми і поетичними творами. Весь комплекс джерел з цієї теми є достатньо репрезентативним для досягнення поставлених мети і завдань.

– Досліджено, як себе позиціонував сам монарх та як це проявилось не лише в ордонансах, а й у реальних політичних справах. Доведено, що одним із проявів абсолютистських устремлінь французького короля було прагнення підкорити впливову на той час політичну інституцію – Паризький парламент. Засобами до приборкання парламенту, що перманентно проявляв непокору королю, були як розпорядчі документи (ордонанси, едикти та декларації), так і особливі засідання парламенту за присутності короля, що зобов'язували реєструвати всі королівські акти, подані на розгляд. У цьому протистоянні Франциск I репрезентує себе владним та рішучим монархом, що не терпить непослуху та підриву його авторитету.

– Визначено, що Франциск I королівськими розпорядженнями безапеляційно визначив єдиним напрямом роботи Паризького університету навчання та категорично заборонив йому брати участь у справах держави, уряду та поліції. Франциск I своїми діями в освітній сфері позиціонує себе як король-гуманіст, покровитель науки та мистецтв. Про це свідчать освітні інновації, що знайшли вираження у створенні навчального закладу нового зразка – Коллежу королівських лекторів. Не зважаючи на спротив схоластичного Паризького університету новому способу навчання *modus parisiensis* та новим прогресивним дисциплінам, Коллеж отримав значну

популярність та, водночас, став іміджевим пам'ятником Франциску I і теж сприяв зміцненню влади.

– Показано, що яскравим та багатограним є образ Франциска I, що представлений у наративах його сучасників. Над створенням позитивного образу короля працювала вся придворна еліта, а також Королева-мати Луїза Савойська та сестра монарха Маргарита Наваррська. Більш контроверсійним виступає образ Франциска I, вимальований у наративах сучасників, що не входили в найближче оточення короля. Все ж їх думки також варіюються залежно від міри наближеності до двору та становища у суспільстві. Цілком позитивним описується Франциск I у мемуарах Бенвенуто Челліні, при тому що митець надміру не ідеалізує короля. Доповнюють цей образ щоденникові записи члена Паризького парламенту Н. Версорі та невідомого парижанина, які свідчать про репресії, що здійснював король серед підданих, та вимальовують іншу сторону сильного правителя, який заради демонстрації свого авторитету, здатний на примус та насилля.

– Висвітлено результати зовнішньої політики Франциска I, що вказують на ігнорування королем традиційних норм, прийнятих у середньовічному суспільстві, та відкинення ним релігійного фактору при виборі союзників. На секуляризацію зовнішньої політики французького монарха вказують нові напрями міжнародних відносин Франції у першій половині XVI ст. Франциск I поетапно, а подекуди й одночасно вів переговори з протестантськими князями Шмалькальденського союзу, англійським королем Генріхом VIII, османською Портою та неодноразово заручався підтримкою папського престолу. Франциск I формує міжнародні відносини Франції, ставлячи на перше місце вигоду для держави та ігноруючи середньовічні стереотипи.

– Доведено, що незамінними інструментами при творенні позитивного іміджу французького короля виступили традиційні церемонії та звичаї. Одним із найдієвіших засобів зміцнення та сакралізації влади Франциска I був звичай королівського «радісного в'їзду» («*la joyeuse entrée*») у міста під час об'їзду монархом території Франції. Наративи сучасників короля свідчать, що Франциск I здійснив велику кількість в'їздів у міста королівства, особливо під час першої половини його правління. Звичай «радісного в'їзду» виступав потужним засобом сакралізації та зміцнення королівської влади, а зрештою й формування абсолютизму.

– Встановлено, що не менш потужним засобом у процесі конструювання образу Франциска I, застосованим королівською пропагандою, було образотворче мистецтво. Ідея сильної монаршої влади знайшла яскраве вираження у фресках галереї Франциска I у королівському палаці Фонтенбло. У цих роботах, незважаючи на завуальованість прямого сенсу, під античними образами звучить тема мужності та доблесті «короля-лицаря», вихваляння його як мецената і покровителя мистецтв. Домінуючою ідеєю робіт галереї є єдність держави, скріплюючим елементом чого і визнавалась монарша влада.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні результати дисертації:

1. Ващук Л. Звичай «радісного в'їзду» як засіб зміцнення та сакралізації влади Франциска I Валуа / Людмила Ващук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – Ч. 3. – С. 66–70.
2. Ващук Л. В. Нові принципи міжнародних відносин у дипломатичній грі ренесансного правителя Франциска I Валуа / Людмила Вікторівна Ващук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2015. – № 1145: Серія «Істрія». – Вип. 50. – С. 200–207.
3. Ващук Л. В. Образ монарха-правителя в уявленні Франциска I Валуа (за ордонансами та едиктами короля) / Людмила Вікторівна Ващук // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Черкаси: Черкаський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – № 9(302). – С. 43–48.
4. Ващук Л. Образ «тріумфуючого Цезаря», «благородного короля Франциска», за «Щоденником Луїзи Савойської» / Людмила Ващук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – К.: Київський університет. – 2013. – № 4 (117). – С. 5–8.
5. Ващук Л. В. Modus parisiensis: трансформація образовательной системы Франции в период правления Франциска I / Людмила Викторовна Ващук // Средневековый город: Межвуз. науч. сб. – Саратов: изд-во Саратов. гос. политех. ун-т имени Гагарина Ю. А., 2014. – Вып. 24. – С. 86–96.

Публікації, що додатково відображають результати дисертації:

1. Ващук Л. В. Взаємовідносини Франциска I з Паризьким університетом в контексті формування раннього французького абсолютизму / Людмила Вікторівна Ващук // Історичні етюди: [зб. наук. пр.] / під ред. д-ра іст. наук, проф. С. І. Світленка. – Дніпропетровськ: Пороги, 2014. – Вип. 4. – С. 125–127.
2. Ващук Л. В. Восточная политика Франциска I Валуа: опыт военно-политического взаимодействия Франции и Порты во второй четверти XVI века / Людмила Викторовна Ващук // Культура, наука, образование: проблемы и перспективы: Материалы II Всероссийской научно-практической конференции (г. Нижневартовск, 8 февраля 2013 года) / Отв. ред. А. В. Керичко. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2013. – Ч. 1. История идей и история общества. Проблемы всеобщей истории. – С. 18–20.
3. Ващук Л. В. Противостояние и подчинение: корона и Парижский парламент в процессе становления абсолютизма (по эдиктам и ордонансам Франциска I) / Людмила Викторовна Ващук // Культура, наука, образование: проблемы и перспективы: Материалы III Всероссийской научно-практической конференции (г. Нижневартовск, 7 февраля 2014 года) / Отв. ред. А. В. Керичко. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. – Ч. 1. – С. 17–19.

4. Ващук Л. Ренесансне мистецтво як засіб формування раннього абсолютизму за правління Франциска I Валуа / Людмила Ващук // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 66-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 26 квітня 2013 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 46–47.

5. Ващук Л. В. Росписи галереї Франциска I: сюжети і символіка образів / Людмила Викторовна Ващук // Актуальные проблемы теории и истории искусства – 2014: тезисы докладов V-й международной конференции. – СПб., 2014. – С. 143–145.

АНОТАЦІЯ

Ващук Л. В. Ренесансний правитель: образ Франциска I Валуа за його ордонансами та свідченнями сучасників. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню образу ренесансного правителя Франциска I Валуа. На основі ордонансів короля та наративів його сучасників відтворено різні грані образу французького монарха.

У дисертаційному дослідженні показано, що образ Франциска I не є цілісним та однозначним, а має різні іпостасі. Перша є результатом саморепрезентації короля та цілеспрямованої акції, націленої на формування позитивного іміджу. Друга сторона образу монарха синтезується на основі свідчень його підданих, які входили в його придворне оточення або ж навпаки були політичними опонентами. Наративи сучасників Франциска I транслюють образ правителя, який разом з рисами величного монарха, наділений надмірною владністю, а подекуди й жорстокістю. Третьою іпостасю Франциска I є його імідж незалежного актора на міжнародній арені, який зумів секуляризувати зовнішню політику Франції.

Ключові слова: Франциск I Валуа, Франція, образ, ренесансний правитель, абсолютизм, Паризький парламент, Ренесанс, Паризький університет.

АННОТАЦИЯ

Ващук Л. В. Ренессансный правитель: образ Франциска I Валуа по его ордонансам и свидетельствам современников. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию образа ренессансного правителя Франциска I Валуа. На основе ордонансов короля и нарративов его современников воссозданы разные грани образа французского монарха.

В диссертационном исследовании показано, что образ Франциска I не является целостным и однозначным, а имеет разные ипостаси. Первая является результатом саморепрезентации короля и целенаправленной акции, нацеленной на формирование положительного имиджа. Вторая сторона образа монарха синтезируется на основе нарративов его подданных, входивших в его придворное окружение или наоборот являющихся политическими оппонентами. Нарративы современников Франциска I транслируют образ правителя, который вместе с чертами великого монарха, наделен чрезмерной властью, а иногда и жестокостью. Третьей ипостасью Франциска I является его имидж независимого актера на международной арене, который сумел секуляризовать внешнюю политику Франции.

Ключевые слова: Франциск I Валуа, Франция, образ, ренессансный правитель, абсолютизм, Парижский парламент, Ренессанс, Парижский университет.

SUMMARY

Vashchuk L. V. Renaissance ruler: the image of Francis I Valois according to his ordinances and testimonies of contemporaries. – Manuscript copyright.

Dissertation for acquiring of scientific degree of candidate of historical sciences on specialty 07.00.02 – World History. – Taras Shevchenko National University of Kyiv Ministry of education and science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

Dissertation is devoted to complex research of the image of Renaissance ruler Francis I Valois. On the basis of ordinances of the king and narratives of his contemporaries, different facets of the image of the French monarch were reproduced.

In dissertation it is shown that the image of Francis I is not coherent and simple, but it has various guises. Contemporaries of Francis I were not all equally able to understand and accept the aspirations and specific actions of the King, which could be explained by their educational attainment, political and religious orientations as well as belonging to a particular country.

The first one is the result of self-representation of the king and meaningful action aimed at creating a positive image. Francis I is determined as a forceful and progressive monarch – Renaissance ruler of early modern France. It was found out the important role of conquest of the Paris parliament by Francis I and establishment of control over the University of Paris for the formation of early French absolutism and his image as an absolute monarch.

Self-representation of Francis I found expression in royal ordinances. In addition to established and traditional vocatives to Francis I as "His Most Christian Majesty", and "by the grace of God King of France", which emphasized the sacred nature of power of the monarch, in his ordinances and edicts the phrase "because this is our will" sounded completely differently. In this formula, Francis I laid not just his will, but the enforcement of royal decisions.

The second side of the image of the French king was synthesized based on the testimony of his lieges who were in his court or vice versa were his political

opponents. Narratives of contemporaries of Francis I show the image of "glorious" and "triumphant Caesar", "His Most Christian Majesty", who together with the features inherent to the grand monarch, was endowed with excessive authoritativeness and sometimes ultimatism and cruelty.

This image is adjusted by works of leading artists and sculptors who actively worked out and developed artistic program that carried the idea of a strong royal power in France. This program has found a vivid expression in the frescoes of the so-called gallery of Francis I in the palace of Fontainebleau. In these works, despite the disguise of direct meaning, under ancient images there is a theme of courage and valor of "King-Knight ", praising him as a philanthropist and patron of the arts.

The third guise of the King of France is his image of independent actor on the international arena, who managed to secularize the foreign policy of France. By these actions he caused condemnation from the European Catholic community. But criticism of his actions did not stop Francis I, indicating a high level of inner freedom of the King inherent to Renaissance ruler.

Keywords: Francis I Valois, France, image, Renaissance ruler, absolutism, Paris parliament, Renaissance, University of Paris.